

KSEN IJA VINSKI-GASPARINI

MAČ TIP A MÖRIGEN IZ DRAGANIĆA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

U selu Draganići sjeverno od Karlovca (oko 50 km južno od Zagreba, sjeverozapadna Hrvatska) nađen je 1966. godine, na padini brežuljka nazvanog Markova glavica, prigodom oranja brončani mač. Kako osim mača nalaznik nije na spomenutom položaju otkrio nikakav drugi arheološki materijal, ostaje otvoreno pitanje kakvu je namjenu ovaj mač mogao imati. Uz mogućnost da je pripadao grobu ili ostavi lomljene bronce, što nije vjerojatno jer osim njega nije otkriveno drugih brončanih priloga, moglo bi se još jedino pretpostaviti da je dospio u zemlju kao žrtveni predmet prigodom kultnog obreda¹. Međutim nemajući nikakvih sigurnih podataka, moramo mač iz Draganića smatrati samo slučajnim pojedinačnim nalazom. Ipak smatramo mogućim da je on pripadao grobu koji je već prije bio uništen, pa je s njegova prvotnog položaja dislociran i otkriven plitko pod površinom zemlje na sekundarnom položaju.

Mač je od bronce (tab. I, sl. 1, 2a—d), sječivo mu je profilirano s po dvije stepenaste urezane brazde sa svake strane istaknutog središnjeg hrpta, a nedostaje mu gornji dio. Punokovinski držak mača iz Draganića ima trbušasto proširenje ukrašeno rebrastom izbočinom što je omeđena gore i dolje također s po jednom rebrastom trakom. Na vrhu ovalna lagano svedena ploča je glatka bez ukrasa, vidljiv je jedino raskucani završetak trna, koji je sačuvan u dršku mača, a bio je dosta širok i masivan, što se može razabrati po crtežu njegova presjeka (tab. I, 1). Držak se pri dnu proširuje u dosta duga krilca, koja na taj način oblikuju neke vrste nakrsnicu, na sredini s uskim trokutastim izrezom i tri rupe za zakovice, s pomoću kojih je držak bio pričvršćen na sječivo. Dužina sačuvanog dijela sječiva je 48 cm, dužina drška 9,5 cm, debljina drška 2 cm.

Mač iz Draganića pripada nesumnjivo mačevima s punokovinskim drškom tipa Mörigen, on sjedinjuje sve njihove najbitnije karakteristike, kako ih je početkom ovog stoljeća definirao najprije J. Naue², a zatim tridesetih godina E.

¹ H. J. Hundt, Jahrbuch d. Röm. Germ. Zentralmuseums Mainz 2, 1955, p. 95 sqq.

² J. Naue, Die vorrömischen Schwerter, 1904, p. 76 sqq., tab. XXXI, 4—8; XXXII, 1—2.

Sprockhoff³. Unutar grupe mačeva tipa Mörigen razlučio je Sprockhoff mačeve tipa Auvernier⁴, te ih je na taj način i tipološki i vremenski tačnije determinirao. U svojoj statistici nalaza broji Sprockhoff 108 primjeraka mačeva tipa Mörigen. Tu je on uvrstio i mač iz Ronzana u Italiji⁵, kojega je međutim Müller-Karpe s pravom pripojio mačevima tipa s antenama na dršku, te je i to jedan od argumenata koji pokazuje da je potpuno bez osnove pretpostavka o gornjoitalskom porijeklu mačeva tipa Mörigen⁶, što je uostalom jasno pokazala i sama statistika nalaza Sprockhoffa i bez obzira na mač iz Ronzana. Prema toj statistici mačevi tipa Mörigen su rasprostranjeni na dosta širokom teritoriju, ali ograničenom na prostor od Sjevernog mora do podnožja sjevernih Alpa sa sporadičnim nalazima do Švedske i Finske, zapadno do područja donje Rone, a istočno do Podunavlja sjeverozapadne Austrije (primjerak iz okolice Linza⁷). Najveća gustoća nalaza leži u podnožju sjevernih Alpa i u srednjoj Njemačkoj. Njih nikako nema u Italiji, na prostoru južno i istočno od Alpa (Češka, Kranjska, Koruška), ni na cijelom srednjem Podunavlju, odnosno i istočnije općenito u Karpatskoj kotlini⁸. Sprockhoff njihovo pomanjkanje u srednjem Podunavlju, naročito u Mađarskoj, inače bogatoj nalazima oružja, objašnjava činjenicom da su na tom području umjesto mačeva tipa Mörigen bili u upotrebi mačevi s punokovinskim drškom s jabučicom poput zdjelice. On je mačeve tipa Mörigen sa sjevera Evrope datirao u Monteliusov period V, a one iz srednje Evrope u završetak kasnog brončanog doba⁹. U novije vrijeme je Müller-Karpe nekadašnju grupu merigenskih mačeva, kako je bila definirana od Naue-a, još detaljnije klasificirao i osim tipa Auvernier, što ga je već izdvojio Sprockhoff, izlučio iz ove grupe mačeva novi tip Tachlovice¹⁰. Ti rezultati istraživanja su pokazali da je općenito porijeklo ovako reducirane grupe merigenskih mačeva vezano za Švicarsku, istočnu Francusku i jugozapadnu Njemačku. Müller-Karpe je međutim merigenski tip mača podijelio u još tri varijante, oslanjajući se na razliku u broju rebrastih izbočina i pojavu dugmastih plastičnih ukrasa na balčaku¹¹. Prema toj podjeli mač iz Draganića ima sve karakteristike njegove varijante I, iako se veoma naglašeno trbušasto i na stranama uglato, skoro romboidno zadebljanje srednjeg dijela drška često javlja na mačevima varijante III, ali ukrašeno tzv. motivom leće i omeđeno samo s dvije poprečne rebraste izbočine. Varijanti I s najgušćim brojem primjeraka i radioničkim centrom u jugozapadnoj Njemačkoj, a s granicom rasprostranjenosti na zapadu do desne obale Rajne i na istoku do Odre

³ E. Sprockhoff, Ebert Reallexikon XI, p. 427. — E. Sprockhoff, Die germanischen Vollgriffschwerter der jüngeren Bronzezeit, 1934, p. 47 sqq., 114 sq., tab. 19, 2—4; 20, 1, 3; 25, 1—12; 26, 1—6; 27, 2—4, 6, 7; 28; 29; 30; 31; 32; 33.

⁴ Sprockhoff, o. c., p. 57 sqq.

⁵ O. Montelius, La civilisation primitive en Italie, 1895, col. 434, fig. 6, tab. 95, 3a—b.

⁶ G. Behrens, Die Bronzezeit Süddeutschlands, 1916, p. 270. — Mač iz Ronzana pripisala je grupi antenskih mačeva, i to tipu

Weltenburg u najnovijoj studiji i V. Bianco Peroni, Die Schwerter in Italien, Prähistorische Bronzefunde Abteil. IV, 1, 1970, p. 121, tab. 50, 335.

⁷ R. Pittioni, Urgesch. d. österreichischen Raumes, 1954, p. 507, fig. 365, 25.

⁸ E. Sprockhoff, o. c., p. 52.

⁹ E. Sprockhoff, Ebert Reallexikon XI, p. 427.

¹⁰ H. Müller-Karpe, Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern, 1961, p. 81.

¹¹ H. Müller-Karpe, o. c., p. 73 sqq.

i Visle, kako se to razabire na karti rasprostranjenosti Müller-Karpea¹², pripada i najjužniji nalaz mača otkriven u sjeverozapadnoj Austriji, i to s lokaliteta Uttendorf—Helpfau kod Linza na Dunavu¹³, dok mač iz Hallstatta, grob 996, u Gornjoj Austriji odgovara varijanti III¹⁴. Müller-Karpe je sve tri varijante mačeva tipa Mörigen datirao okvirno u svoj Ha B₃ stupanj tj. u 8. stoljeće, isto kao i srodne mačeve tipa Tachlovice i Auvernier, uzimajući u obzir unutar tog vremenskog okvira samo neznatnu skalnu međusobnih tipoloških razlika što je uvjetuje popratni materijal zatvorenih nalaza u ostavama ili grobovima, na osnovi kojih je datiranje i bilo provedeno¹⁵. Müller-Karpe datiranje mačeva tipa Mörigen u stupanj Ha B₃ potkrepljuje još i pojavom željeznog uloška u dršku nekih primjeraka, a povezuje ga za sjever Evrope s Monteliusovim periodom V brončanog doba.

Mač iz Draganića predstavlja jedini primjerak tipa Mörigen u Jugoslaviji, on ima tri rebraste plastične trake na dršku i nije ukrašen dugmastim izbočicama, pa prema tome pripada varijanti I. Njegov značaj leži u tome što je on najjužniji primjerak daleko izvan kruga rasprostranjenosti mačeva tipa Mörigen, koji su prema dosad raspoloživim podacima sezali najdalje do u Gornju Austriju. Mačevi s punokovinskim drškom su u savsko-dravskom međuriječju, koje u vrijeme kasnog brončanog doba predstavlja geografski zaokruženu kulturnu cjelinu, veoma rijetki, za razliku od mačeva s drškom u obliku jezička, čiji se radionički centri, pogotovu u vrijeme faze Ha A₁, mogu locirati baš na tom području (npr. tzv. »slavonski« tip mača s drškom u obliku jezička vremena Ha A, kako ga je definirao Cowen¹⁶). Za ilustraciju ovih zapažanja navodimo podatak da je unutar starijeg razdoblja kulture polja sa žarama u međuriječju ustanovljeno preko 35 primjeraka mačeva sa sačuvanim drškom u obliku jezička¹⁷, i to pretežno u ostavama datiranim u kasniji Br D i raniji Ha A stupanj, dok mačeva s punokovinskim drškom ima svega 4: dva iz ostave Bingula-Divoš¹⁸ (jedan tipa Schweig, a drugi stupnja Br D s drškom rombičnog presjeka), jedan iz ostave Otok—Privlaka¹⁹ (također tipa Schweig) i jedan iz neobjavljene ostave Budinščina²⁰ (s okruglom pločicom na vrhu balčaka, neopredjeljivog tipa). Svakako se ovaj odnos mačeva s drškom u obliku jezička prema onima s punokovinskim drškom na južnom rubu Panonske nizine razlikuje od odnosa iste vrste mačeva Transdanubije, gdje su oni s punokovinskim drškom kudikamo brojniji²¹. Prema tome međuriječje se nikako u vrijeme starije kulture polja sa žarama ne može

¹² H. Müller-Karpe, o. c., tab. 99, karta 8.

¹³ R. Pittioni, o. c., p. 509.

¹⁴ K. Kromer, *Das Gräberfeld von Hallstatt*, 1959, p. 24, 183, tab. 200.

¹⁵ H. Müller-Karpe, o. c., p. 76 sqq., 91 sq.

¹⁶ J. D. Cowen, *Atti del VI Congresso internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche II*, 1965, p. 448.

¹⁷ Upozoravam samo na one mačeve unutar ostava koji su u literaturi reproducirani, i to: Bizovac, Otok—Privlaka, Pocrkavlje i Slavonski Brod, Bingula—Divoš, Tenja, Gornja Vrba, Sviloš, cf. F. Holste, *Hortfunde*

Südosteuropas, 1951, tab. 4, 2; 5, 14—16; 8, 11, 14, 15; 11, 6; 14, 5; 16, 17, 40.

¹⁸ F. Holste, o. c., tab. 10, 18. — Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, *Opuscula Archeologica* 1, 1956, p. 81.

¹⁹ F. Holste, o. c., tab. 5, 13. — Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, o. c., p. 85.

²⁰ Ostava je neobjavljena, dospjela je 1962. godine u zbirke Arheološkog muzeja u Zagrebu.

²¹ J. Hampel, *A bronzkor emlékei magyarhonban II*, 1892, tab. CLXVII; III, 1896, tab. CLXXXVII; CCXVI.

smatrati teritorijem na kojemu su mačevi s punokovinskim drškom bili izrađivani ili u redovitoj upotrebi, a oni su rijetki i na balkanskom području Hrvatske²², te je njihova pojava na tom prostoru periferna i sporadična. Za trajanja mlađe kulture polja sa žarama relacija se tih dvaju osnovnih vrsta mačeva nešto izjednačila, pa iako je broj onih s punokovinskim drškom u vrijeme stupnja Ha B također veoma skroman, taj je ravnomjerniji odnos nastao pretežno zahvaljujući naglom opadanju broja nalaza mačeva s drškom u obliku jezička prema onima stupnja Ha A₁. Ipak je pojava mača s punokovinskim drškom u Jugoslaviji u vrijeme stupnja Ha B općenito češća prema onoj iz prethodnog razdoblja, naročito u Sloveniji i Bosni. Kako nalazi tih mačeva u međuniječju, odnosno i u ostaloj Hrvatskoj, pripadaju različitim tipovima, orijentacije radi donosimo o njima najnužnije podatke. Ostavi faze Ha B₁ iz Miljane²³ pripada mač, s tri zadebljanja na balčaku i okruglom pločicom na vrhu, tipa Högl s datiranjem sporadično u stupanj Ha A₁ i pretežno u Ha A₂²⁴. Horizontu stupnja Ha B₁ pripadaju i dva mača sa sjevernog Jadrana s glavom balčaka u obliku čaške, i to iz Kastva (Istra) i Grižana (Hrvatsko primorje)²⁵. Grupi mačeva s okruglom glavom balčaka može se pripisati primjerak iz Batine²⁶ (Baranja) i najnoviji nalaz iz Benkovca²⁷ (Asseria, sjeverna Dalmacija), oba datirana u razvijeni stupanj Ha B²⁸. Najmlađi od mačeva s punokovinskim drškom je onaj iz Nina²⁹ (Nona, sjeverna Dalmacija) s antenama na vrhu balčaka, kojega je Müller-Karpe opredijelio tipu Weltenburg i datirao u stupanj Ha B₃³⁰, dakle u isto vrijeme kao i mačeve tipa Mörigen, poput primjerka iz Draganića. Ovdje je potrebno napomenuti da mač s antenama iz Velike Gorice³¹ nije imao punokovinski držak, već držak u obliku jezička, što je moguće zaključiti, iako balčak nije sačuvan, na osnovi konstrukcije ukrasa antena, koji je bio posebno rađen i pričvršćen. Mač iz Velike Gorice pripada tipu Lipovka i na osnovi zatvorene grobne cjeline, u kojoj je otkriven, možemo ga smatrati jednim od najstarijih mačeva s ukrasom antena na balčaku stupnja Ha B₁, poput poznatog primjerka također zatvorenog grobnog nalaza Klentnice u Moravskoj³² i još desetka srodnih primjeraka od Danske do sjeverne Italije³³. Od svih mačeva s punokovinskim drškom tipu Mörigen svakako je najstariji mač s ukrasom antena na balčaku, a smatra se i njegovim prethodnikom,

²² Š. Batović, Vjesnik za arheol. i histor. dalm. LV, 1953, p. 145, fig. 1, tab. V. — I. Marović, Antidoron Abramić, Vjesnik za arheol. i histor. dalm. LVI—LIX, 1954—1957, p. 24, fig. 1, 2.

²³ A. Smodič, Arheološki vestnik VII, 1—2, 1956, p. 43, fig. 7, tab. I, 7. — Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, o. c., p. 85.

²⁴ H. Müller-Karpe, o. c., p. 28 sqq.

²⁵ Mačevi su neobjavljeni, čuva ih Arheološki muzej u Zagrebu; onaj iz Grižana spominje H. Müller-Karpe, o. c., p. 38.

²⁶ M. Hörnes, Wiener prähist. Zeitschrift IV, 1917, p. 40 sqq., fig. 8.

²⁷ D. Garašanin, Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu II 1958/59, p. 38, fig. 1—3.

²⁸ H. Müller-Karpe, o. c., p. 68 sqq., tab. 62, 3.

²⁹ M. Suić, Vjesnik za arheol. i histor. dalm. LV, 1953, p. 89, fig. 3, d. — Š. Batović, o. c., p. 147, fig. 2.

³⁰ H. Müller-Karpe, o. c., p. 60, tab. 57, 5.

³¹ V. Hoffiller, Vjesnik Hrv. arh. dr. n. s. X, 1909, p. 120 sqq. — F. Starè, Inventaria Archaeologica, Jugoslavija I, 1957, tab Y6.

³² J. Řihovsky, Památky Archaeologické 67, 1956, p. 262 sqq., fig. 3—5.

³³ H. Müller-Karpe, o. c., p. 52, 54, tab. 50, 6—11.

te dakako mačevi tipa Auvernier i Tachlovice, koji su i izdvojeni iz prvobitne grupe merigenskih mačeva.

Mačeve tipa Mörigen, isto kao i one njemu najsrodnije tipa Tachlovice, datira Müller-Karpe u svoj horizont Ha B₃. Kako mač iz Draganića nema nikakvih popratnih nalaza, postavlja se pitanje njegova datiranja, odnosno prvenstveno da li je moguće u međuniječju, tj. u sjevernoj Hrvatskoj, na prostoru gdje je on otkriven, izdvojiti unutar stupnja Ha B, tj. mlađe kulture polja sa žarama tri razvojne faze, od kojih ona najmlađa Ha B₃ traje do završetka 8. stoljeća. Iako ovaj problem zahtijeva opsežniju analizu, nastojat ćemo sažeti neke činjenice sa svrhom datiranja mača iz Draganića. Ovaj primjerak mača tipa Mörigen, kao što je već istaknuto, nema analogija u Jugoslaviji. Njemu je tipološki najsrodniji mač tipa Tachlovice iz Stične u Sloveniji, koji u literaturi ponekad navode pod nazivom lokaliteta Gornje Vrhopolje³⁴. On navodno pripada grobu iz jednog od tumulusa okoline Stične, u kojemu je nađen još i poznati oklop, pet ukrasnih ploča-falera, dijelovi konjske opreme, brončana zdjelica ukrašena biljnim ornamentima, igla s više okruglih čvorova na glavi, lučna fibula također s gusto nanim čvorovima, te grafitirana keramika i dr. Na osnovi podataka što ih pruža ovakav sastav materijala Müller-Karpe pretpostavlja da on nije morao pripadati ovom zatvorenom grobu, a to naročito naglašava u vezi s mačem³⁵. Reinecke grob iz Stične (odnosno Vrhopolja), baš obzirom na brončanu zdjelicu, datira najranije u 7. stoljeće, pa prema tome i mač koji je, prema starijoj klasifikaciji, pripisao tipu Mörigen, i to kasnijem obliku, uzimajući u obzir zatvorenu grobnu cjelinu³⁶. S područja Slovenije Reinecke je maču iz Stične pripojio još i tipološki srodan primjerak iz Radgone u Prekomurju³⁷. Njih je Müller-Karpe u svojoj karti rasprostranjenosti označio kao najjužnije nalaze mačeva tipa Tachlovice, čiju centralnu oblast treba locirati u Češkoj s datiranjem u stupanj Ha B₃³⁸, prvenstveno na osnovu zatvorenih nalaza ostava Hostomice i Velké Žernoseky³⁹, slično kao i veoma srodne grupe mačeva tipa Auvernier i Mörigen. U svojoj kronologiji halštatskog razdoblja Slovenije⁴⁰ paralelizira Gabrovec horizont Ha B₃ Müller-Karpea s najmlađom fazom grupe Ruše u Štajerskoj, odnosno sa završnom fazom kulture polja sa žarama, dok ga na području donje Kranjske on dovodi u vezu s nastankom nove kulture, odnosno horizontom grobova s antenskim mačevima, poput onoga iz Podzemelja i ostavama s jakim »trako-kimerijskim« elementima, što označava početak stupnja Ha C. Grob iz Stične, tj. Gornjeg Vrhopolja, kao zatvorenu cjelinu stavlja Gabrovec u svoj horizont Stična—Novo Mesto⁴¹ s datiranjem u sredinu 7. stoljeća, odnosno u fazu Ha C₂. Datiranje mača tipa Tachlovice iz

³⁴ R. Ložar, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo XVIII, 3—4, 1937, p. 73 sqq., tab. III, IV, fig. 1—6.

³⁵ H. Müller-Karpe, o. c., p. 82, 122.

³⁶ P. Reinecke, Germania 23, 1, 1939, p. 18 sqq., fig. 1.

³⁷ P. Reinecke, o. c., fig. 2.

³⁸ H. Müller-Karpe, o. c., p. 81, 122, tab. 66, 5; 66, 6; 99.

³⁹ J. Böhm, Základy hallstattské periody v Čechách, 1937, p. 141, fig. 19, 70. — J. Hrala, Památky Archaeologické XLIX, 1958, p. 412 sqq., fig. 1, 1.

⁴⁰ S. Gabrovec, Germania 44, 1966, p. 15, tabela I, fig. 4—7.

⁴¹ S. Gabrovec, Situla 1, 1960, p. 27 sqq., fig. 1—9.

Stične bilo bi u ovom slučaju u odnosu na datiranje te grupe mačeva u srednjoj Evropi, naročito onih u ostavama⁴², previše nisko. Gabrovec također smatra da je balčak mača iz groba u Stični starijeg oblika i da je vjerojatno u sekundarnoj upotrebi montiran na nešto mlađu oštricu⁴³, pa bi se njegovo datiranje u horizont nalaza tipa Podzemelj, odnosno u drugu polovinu 8. stoljeća, poput većine srodnih primjeraka, moglo smatrati najvjerojatnijim, s obzirom da sredinom 7. stoljeća ipak brojčano pretežu mačevi sa željeznim sječivom⁴⁴.

U sjevernoj Hrvatskoj se u vrijeme Müller-Karpeovog stupnja Ha B₃, odnosno tačnije formulirano u drugoj polovini 8. stoljeća, unutar poznatih nekropola tipa Dalj, srodnih s jedne strane donekle nekropolama grupe Ruše i Vál, a s druge strane keramici kruga Klein-Glein i Wies⁴⁵ manifestira prodor novih kulturnih elemenata stranih kultura polja sa žarama, poput slične pojave na prostoru donje Kranjske, za razliku od kontinuiranog trajanja grupe Ruše, odnosno mlađe kulture polja sa žarama, na teritoriju Štajerske kroz čitavo 8. stoljeće. Tu u prvom redu treba istaknuti sistematski istraživanu nekropolu sa žarama u Vukovaru⁴⁶ (na Dunavu), čiji se početak mora fiksirati u vrijeme stupnja Ha B₁ s trajanjem do u razvijeni Ha C. Unutar nekropole otkriveno je 7 skeletnih grobova, koje treba smatrati predstavnicima stranog etničkog življa što je započeo s ekspanzijom u savsko-dravsko međuriječje sredinom 8. stoljeća, i to kako s ilirskog balkanskog (glasinačkog) tako i s istočnoalpskog područja, na što jasno upućuje materijal spomenutih grobova, i to dugmeta »trako-kimerijskog« stila, fibule tipa Vače, te antropomorfni privjesci i lučne željezne dvopetljaste fibule s trokutastom nožicom⁴⁷, slično priložima grobova 110 i 148 faze Ha B₃ nekropole Ruše⁴⁸, ili lučnim željeznim fibulama faze IV b sa Glasinca, koje se pojavljuju u zatvorenim cjelinama skeletnih grobova od druge polovine 8. stoljeća⁴⁹. Na osnovi tih elemenata navedene grobne cjeline iz vukovarske nekropole treba datirati u vremenski interval od sredine 8. do u početak 7. stoljeća, što odgovara na teritoriju Slovenije horizontu Podzemelj, kako ga je definirao Gabrovec⁵⁰, približno starijem razdoblju stupnja Vače I prema razdiobi Starèa⁵¹ ili stupnjevima Vače Ia i djelomično Vače Ib Kossackove kronologije starijeg željeznog doba jugoistočnih Alpa⁵². Nosioci materijalne kulture ovog razdoblja s obredom inhumacije u međuriječju, gdje je takav način pokapanja stran još od vremena srednjeg brončanog doba, pripadaju svakako novom pridošlom etnikonu na tom području, za čiju ekspanziju terminus a quo pružaju skeletni grobovi vukovarske nekropole, datirani u drugu polovinu 8. stoljeća, oslanjajući se naročito na analogije željeznih lučnih dvopetljastih fibula

⁴² H. Müller-Karpe, o. c., p. 82.

⁴³ S. Gabrovec, o. c., p. 50.

⁴⁴ H. Müller-Karpe, o. c., p. 83. sqq.

⁴⁵ V. Hoffiller, *Corpus Vasorum Antiquorum*, Yougoslavie, fasc. 2, 1938, tab. 1—36.

⁴⁶ Z. Vinski, *Archaeologia Jugoslavica* III, 1959, p. 99 sqq., tab. XXXII—XXXIX.

⁴⁷ Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, *Arheološki radovi i rasprave JAZU* II, 1962, p. 271 sqq., tab. III, IV.

⁴⁸ H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, 1959, tab. 112, D; 113, C.

⁴⁹ A. Benac i B. Čović, *Glasinac* II, 1957, p. 31 sqq.

⁵⁰ S. Gabrovec, *Germania* 44, 1966, p. 18 sqq.

⁵¹ F. Starè, *Prazgodovinske Vače*, 1954, p. 55 sqq., 142 sqq. — F. Starè, *Vače*, 1955, p. 11 sq. — F. Starè, *Arheološki vestnik* VIII, 3—4, 1967, p. 213 sq.

s Glasinca, odakle je jedan val ekspanzije u međuriječje svakako i došao. To je ujedno i donja granica trajanja kulture polja sa žarama u užem smislu pojma te kulture u sjevernoj Hrvatskoj. Ova ekspanzija, započela sredinom 8. stoljeća, označava početak novog razdoblja koje se, slično kao u donjoj Kranjskoj, može obilježiti stupnjem Ha C. Istu pojavu skeletnih grobova od sredine 8. stoljeća dalje može se zapaziti i u nekropoli Dalj⁵³, koja za razliku od vukovarske traje kontinuirano sve do latena B.

Mač iz Draganića je svakako importiran na teren sjeverozapadne Hrvatske, budući da se općenito mačevi s punokovinskim drškom na južnom rubu Panonske nizine nisu izrađivali, na što upućuje veoma oskudan broj dosad otkrivenih primjeraka. Na taj teren on je dospio, kao i mačevi tipa Tachlovice iz Stične i Radgone, vjerojatno s područja sjeverno od gornjeg Dunava preko Gornje Austrije, tj. posredstvom istočnoalpske oblasti. Svakako je zanimljivo da su u Sloveniji tipu Mörigen srodni mačevi tipa Tachlovice i oni s ukrasom antena na dršku karakteristični za horizont skeletnih grobova u tumulusima, dakle već za izrazitu fazu Ha C₁. Budući da se skeletni grobovi u sjevernoj Hrvatskoj javljaju od sredine 8. stoljeća, a ostavština su življa pridošlog s istočnoalpskog i s balkanskog glasinačkog područja, moramo pretpostaviti da je mač iz Draganića posredstvom istočnoalpskog prostora ali preko donje Kranjske, dospio na teren južno od Zagreba. Vukovarski skeletni grobovi pružili su terminus a quo prodora novih kulturnih elemenata, a to je vrijeme faze Glasinac IV b i ranije faze Vače I. Prema tome, uzimajući u obzir pojavu srodnog i teritorijalno najbližeg primjerka mača tipa Tachlovice u Sloveniji u donjoj Kranjskoj izvan kruga i trajanja kulture polja sa žarama, kao i općenito Müller-Karpeovo vremensko određivanje mačeva tipa Mörigen, datiramo mač iz Draganića u zapadnoj Hrvatskoj u stupanj Ha C₁, odnosno u raspon od kasnog 8. do početka 7. stoljeća.

ZUSAMMENFASSUNG

EIN SCHWERT VOM TYP MÖRIGEN AUS DRAGANIĆI IN NORDWESTKROATIEN

Im Dorfe Draganići, nördlich von Karlovac (Nordwestkroatien, cca 50 km südlich von Zagreb), wurde im Jahre 1966 am Hügel Markova glavica während des Pflügens ein Schwert entdeckt (Taf. I, 1, 2 a—d). Im Mangel aller Angaben müssen wir das Schwert als einen Einzelfund beurteilen. Das Schwert ist aus Bronze hergestellt mit stark profiliertes Klinge und Vollgriff, in dem eine breite und massive Spitze erhalten ist, deren ausgehämmertes Ende an der ovalen leicht

⁵² G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit, 1959, p. 41 sqq.

⁵³ Z. Vinski i K. Vinski-Gasparini, o. c., p. 270, 274 sq.

konkaven Scheibe des Knaufes noch sichtbar ist (Taf. I, 2b). Masse: Länge des erhaltenen Teiles der Klinge — 48 cm; Länge des Knaufes — 9,5 cm; Breite des Knaufes — 2 cm.

Das Schwert aus Draganići gehört unzweifelhaft in die Gruppe der Vollgriffschwerter des Typs Mörigen, wie sie ihn zuerst J. Naue, später E. Sprockhoff und in der neuesten Zeit H. Müller-Karpe definiert haben, u. zw. der Variante I mit der häufigsten Zahl der Funde und dem Werkstättenzentrum im Raum Südwestdeutschlands und der Ausbreitungsgrenze im Westen bis zum rechten Ufer des Rheins, im Osten bis zur Oder und der Weichsel und im Süden bis an die obere Donau, mit dem entferntesten Exemplar von der Fundstätte Uttendorf-Helpfau bei Linz. Alle Schwerter des Typs Mörigen datiert M. Müller-Karpe in seine Ha B₃ Stufe, die durch das ganze 8. Jahrhundert dauerte, bzw. in Nordeuropa in die Montelius-Periode V der Bronzezeit²⁻¹⁵.

Das hier publizierte Exemplar ist das einzige dieser Art, welches in Jugoslawien entdeckt wurde, da auf diesem Territorium Vollgriffschwerter relativ selten sind, u. zw. von ihrer frühesten Erscheinung am Anfang der Urnenfelderkultur, hauptsächlich im Zwischenstromland Drau—Save—Donau, an, zum Unterschied von den Griffzungenschwertern, deren Werkstättenzentrum man eben in dieses Gebiet, insbesondere zur Zeit der Ha A₁ Stufe (z. B. der »slawonische Typ« nach Cowen¹⁶) lokalisieren kann. Aus der älteren Urnenfelderkultur konnten wir im Zwischenstromland über 35 Exemplare von Griffzungenschwertern feststellen, während nur 4 Vollgriffschwerter vorliegen: zwei Exemplare im Hortfund Binguła—Divoš (Typ Schweig und ein altes Exemplar mit rhombischen Querschnitt des Knaufes), ein Exemplar im Hortfund Otok—Privlaka (Typ Schweig) und eines im unveröffentlichten Hortfund Budinščina (mit Scheibenknauf unbestimmbaren Typs). Dieses Verhältnis unterscheidet sich völlig von jenem in Transdanubien, wo Vollgriffschwerter viel zahlreicher sind¹⁷⁻²⁰. Demnach könnte man das Zwischenstromland der Drau—Save—Donau zur Zeit der älteren Urnenfelderkultur keinesfalls als ein Gebiet betrachten, wo Vollgriffschwerter hergestellt wurden oder alltäglich im Gebrauch waren, ja, sie sind auch selten im Balkangebiet Kroatiens²². Zur Zeit der jüngeren Urnenfelderkultur ändert sich das Zahlverhältnis dieser zwei Grundformen der bronzenen Schwerter in Kroatien, hauptsächlich im Zwischenstromland, einerseits dank der öfteren Erscheinung von Vollgriffschwertern, andererseits aber infolge der raschen Abnahme der Zahl von Griffzungenschwertern. Der in die Ha B₁ Stufe datierte Hortfund Miljana (in Nordwestkroatien) enthält ein Schwert des Typs Högl²³, demselben Horizont gehören auch zwei Schalenknaufschwerter von der Nordadria, aus Kastav (Istrien) und Grižane (Kroatisches Küstenland), an²⁵. Der Gruppe der Rundknaufschwerter könnte man das Exemplar aus Batina (Baranja) und den neuesten Fund aus Benkovac (Asseria, Norddalmatien) zuzählen²⁶⁻²⁸. Das Antennenschwert aus Nin (Nona, Norddalmatien) gehört gemäss der Klassifikation von Müller-Karpe dem Typ Weltenburg der Ha B₃ Stufe an, also in dieselbe Zeitperiode wie das hier vorgelegte Schwert aus Draganići, während der Knauf des Antennenschwertes aus Velika Gorica nicht als Vollgriff zu beurteilen ist, es handelt sich

hier eigentlich um ein Griffzungenschwert mit gesondert verfertigten Antennen und stellt die Form der Ha B₁ Stufe, gleich dem Exemplar aus Lipovka, dar²⁹⁻³³.

In Bezug auf die Datierung des Schwertes vom Typ Mörigen aus Draganići stehen wir vor der Frage, ob man in Nordkroatien die Ha B₃ Stufe innerhalb der Urnenfelderkultur als die jüngste Phase der Entwicklung im Sinne der Chronologie vom Müller-Karpe für Mitteleuropa absondern könnte. Dem Schwert aus Draganići steht typologisch am nächsten das Schwert vom Typ Tachlovice aus dem bekannten Kriegergrab im Grabhügel (mit Panzer) aus Stična (bzw. Gornje Vrhopolje) in Unterkrain, sowie das Schwert aus Radgona in Prekomurje³⁴⁻⁵⁷. Das Kriegergrab aus Stična wird von Gabrovec in die Mitte des 7. Jahrhunderts datiert, demnach ist die Erscheinung dieses Schwertes — inwiefern sein Knauf in sekundärer Benützung nicht an die etwas jüngere Schwertklinge nachträglich befestigt wurde — etwas retardiert, in Bezug auf die Schwerter vom Typ Tachlovice, die nach der Klassifikation von Müller-Karpe der Ha B₃ Stufe angehören^{38, 39}. In seiner Chronologie der Hallstattkultur Sloweniens parallelisiert Gabrovec die Ha B₃ Stufe Müller-Karpes mit der jüngsten Phase der Gruppe Ruše in der Steiermark, bzw. mit der Endphase der Urnenfelderkultur, während er diese Stufe im Gebiet Unterkrains, wo sich auch das Grab mit der Schwert aus Stična befindet, mit der Entstehung einer neuer Kultur, bzw. mit dem Horizont der Tumuli mit Antennenschwertern (z. B. das Grab von Podzemelj) und mit den Hortfunden in Verbindung setzt die starke »thrako-kimmerische« Elemente aufweisen. Dies alles bedeutet den Anfang der Ha C Stufe⁴⁰⁻⁴⁴.

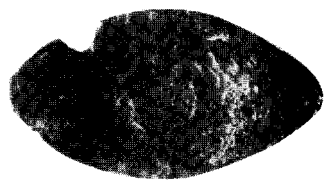
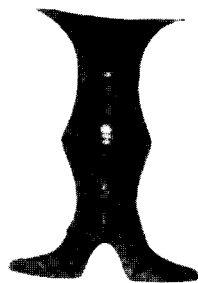
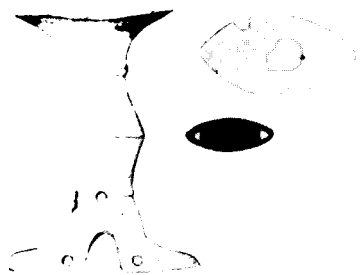
In Nordkroatien manifestiert sich zur Zeit der Ha B₃ Stufe, bzw. in der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts, innerhalb der bekannten Nekropolen vom Typ Dalj — die einerseits den Gruppen Ruše und Vál, andererseits dem Kreise Klein-Glein und Wies verwandt sind — der Durchbruch neuer Kulturelemente, die der Urnenfelderkultur fremd sind. Dieselbe Erscheinung finden wir auch in Unterkrain zum Unterschied der kontinuierten Dauer der Gruppe Ruše, bzw. der jüngeren Urnenfelderkultur in der Steiermark durch das ganze 8. Jahrhundert. Vor allem muss man hier das systematisch erforschte Urnergräberfeld in Vukovar⁴⁶ (an der Donau), mit der Dauer von der Ha B₁ bis in die entwickelte Ha C Stufe, hervorheben. Ebendort wurden auch 7 Skelettgräber entdeckt, die man als Vertreter fremder ethnischer Gruppen — die in das Zwischenstromland in der Mitte des 8. Jahrhunderts aus dem Balkan- (Glasinac) raum und aus dem Südostalpenraum eingedrungen sind — betrachten kann. Das beweisen die Funde der erwähnten Skelettgräber, Knöpfe »thrako-kimmerischen« Stils, Fibeln vom Typ Vače, sowie anthropomorphe Anhängsel und eiserne zweischleifige Bogenfibeln mit dreieckigem Fuss, ähnlich den eisernen Bogenfibeln der Phase IV b von Glasinac, die in geschlossenen Gräbern von der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts ab feststellbar sind⁴⁷⁻⁴⁹. Auf Grund dieser Elemente muss man die Skelettgräber aus Vukovar in die Zeitspanne von der späten Ha B Stufe bis in die Anfänge der Ha C Stufe datieren. Dies entspricht in slowenischen Gebiet dem Horizonte Podzemelj nach Gabrovec⁵⁰ und etwa der älteren Phase der Stufe Vače I nach Starč⁵¹. Die Träger der materiellen Kultur dieser Epoche mit dem Inhumationsritus in Nordkroatien, wo diese Bestattungsart schon von der mittleren Bronzezeit

an fremd war, gehören jedenfalls zu einem neuangekommenen Ethnikon, welches nicht vor der zweiten Hälfte des 8. Jahrhunderts eindringen konnte, wie es die erwähnten Skelettgräber von Vukovar beweisen. Dies ist zugleich die untere Grenze der Dauer der Urnenfelderkultur im engeren Sinne in Nordkroatien. Die Expansion in der Mitte des 8. Jahrhunderts bedeutet den Anfang einer neuer Epoche die man, ähnlich wie in Unterkrain, als die Ha C Stufe bezeichnen kann. Dieselbe Erscheinung von Skelettgräbern der Mitte des 8. Jahrhunderts begegnet man auch im grossen Urnengräberfeld von Dalj⁵³.

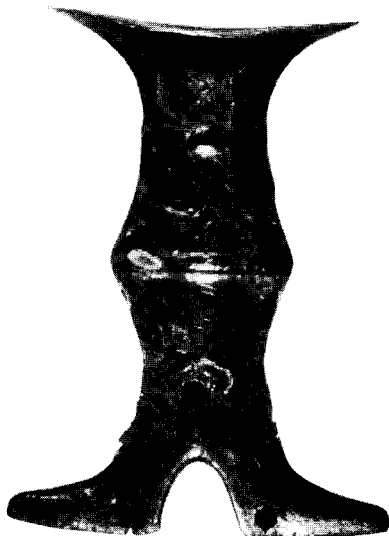
Das hier vorgelegte Schwert aus Draganići wurde zweifelsohne nach Nordwestkroatien importiert, da im allgemeinen Vollgriffschwerter am Südwestrand der Pannonischen Ebene nicht hergestellt wurden. Dies beweist die relativ sehr geringe Zahl der aufgefundenen Exemplare. Das genannte Schwert kam nach Nordwestkroatien, entsprechend den Schwertern vom Typ Tachlovice von Stična und Radgona, höchstwahrscheinlich aus dem Gebiet nördlich der oberen Donau über Oberösterreich, d. h. aus dem Ostalpenraum. Es ist jedenfalls interessant, dass in Slowenien Antennenschwerter, sowie jene vom Typ Tachlovice, für den Horizont der Tumuluskelettgräber, also für die entwickelte Ha C₁ Stufe, charakteristisch sind. Bezugnehmend auf unsere Folgerungen, wonach die eisenzeitlichen Skelettgräber in Nordkroatien von der Mitte des 8. Jahrhunderts an festzustellen sind und dass sie im Zwischenstromland der Drau—Save—Donau als Hinterlassenschaft der westbalkanischen (Glasinac) und südostalpinen Einwanderer zu deuten sind, müssen wir voraussetzen, dass das Schwert aus Draganići über das Südostalpenvorland, u. zw. über Unterkrain, in die Gegend südlich von Zagreb gelangt ist. Die Skelettgräber aus Vukovar ergeben uns einen Terminus a quo des Eindringens neuer Kulturelemente, also die Zeit der Phase Glasinac IV b und der älteren Phase der Stufe Vače I. Demnach das verwandte und räumlich nächstliegende Schwert vom Typ Tachlovice in Unterkrain ausserhalb des Kreises und des Bestehens der Urnenfelderkultur ist, datieren wir das Schwert aus Draganići in Nordwestkroatien in die Ha C₁ Stufe, bzw. in die Zeitspanne vom späten 8. bis zum Anfang des 7. Jahrhunderts.

ABBILDUNGSNACHWEIS:

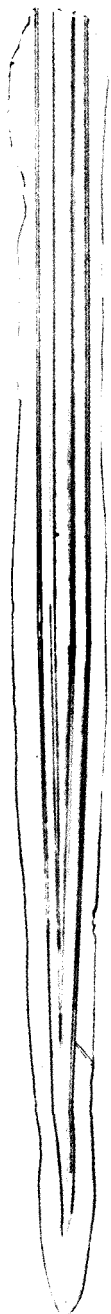
TAF. I, 1, 2a-d — Schwert aus Draganići

2b

2c

1

2a

2d

Mač iz Draganića